

Naixement, oblit i rescat de l'estendard desconegut de Gaudí

Francesc Garriga Cassart (Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

151

Resum: L'any 2002 es va publicar una monografia sobre l'estendard de l'orfeó de Sant Feliu de Codines (*Orfeó Feliuà*), una de les obres menys conegudes d'Antoni Gaudí i de gènesi més incerta. Es va aplegar tota la informació disponible en aquell moment, es van desfer alguns malentesos, es va revelar el significat de la seva simbologia i es va fer un primer esbós de la seva història. Tanmateix, en aquell moment es tenia poca informació de l'Orfeó Feliuà, no es podia datar amb precisió la producció de l'obra, ni tampoc descriure amb detall la seva evolució fins que es va dipositar al Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines, on avui es conserva. En aquest article s'aporta nova informació que cobreix bona part d'aquests buits i s'expliquen els motius pels quals aquesta obra va ser ignorada durant molt temps i redescoberta al començament del segle XXI.

Paraules clau: Antoni Gaudí, estendard, Orfeó de Sant Feliu de Codines, Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines.

Abstract: In 2002, a monograph was published on the standard of the choir of Sant Feliu de Codines (*Orfeó Feliuà*), one of the least known works by Antoni Gaudí and of more uncertain genesis. All the information available at that time was gathered, some misunderstandings were dispelled, the meaning of its symbolism was revealed and a first sketch of its history was made. However, at that time there was little information about the *Orfeó Feliuà*, the production of the work could be accurately dated, nor could its evolution be described in detail until it was deposited at the Municipal Museum «can Xifreda» of Sant Feliu de Codines where it is preserved today. This article provides new information that covers many of these gaps and explains why this work was long ignored and rediscovered at the beginning of the 21st century.

Keywords: Antoni Gaudí, standard, choir of Sant Feliu de Codines, Municipal Musuem «can Xifreda» of Sant Feliu de Codines.

Data de recepció: 8 maig 2020; versió definitiva: 8 novembre 2020.

DOI: <https://doi.org/10.34810/ponenciesn25id386085>

1. Introducció

L'any 2002 es va commemorar el 150è aniversari del naixement d'Antoni Gaudí (Reus, 1852 – Barcelona, 1926). Per aquest motiu, el Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines va emprendre la restauració de l'estendard de l'Orfeó Feliuà, una obra poc coneguda de Gaudí, però que li era atribuïda segons els principals experts en l'obra gaudiniana, com ara Josep F. Ràfols, Joan Bergós, Lara V. Masini, Tokutoshi Torii, César Martinell i Joan Bassegoda. També va ser consignat per Joan Matamala, autor d'uns dibuixos al carbonet de la vista frontal i de perfil de l'estendard, que foren de les primeres descripcions visuals de la peça en el seu conjunt.

El Museu Municipal can Xifreda també es va incorporar als actes commemoratius del 150è aniversari amb la publicació d'una monografia sobre l'estendard, que descrivia amb detall la peça i n'explicava el significat dels símbols. La descripció de l'estendard com a objecte artístic va merèixer una descripció detallada per dos motius. En primer lloc, perquè la seva imatge no era gens coneguda dins del conjunt de la producció de Gaudí i, en segon lloc, per la factura enginyosa fora dels canons consolidats de les senyeres de les corals de la segona meitat del segle XIX i primera meitat del XX.¹

En aquella monografia es va documentar que l'estendard s'havia elaborat en el taller Hoyos, Esteva y Cia., cosa que permetia datar-lo abans de 1905, atès que Claudio Hoyos va morir aquell any i l'empresa va canviar de denominació a Esteva, Figueras y Sucesores de Hoyos. Pel que fa a l'escenari social en què l'estendard s'havia generat i a la cadena de transmissió que ens l'havia llegat, es va poder esbossar només una aproximació superficial aplegant més informació oral que no pas documental. A partir de la informació oral, a més de la partitura d'un himne, una foto sense data del trasllat a l'ajuntament de Sant Feliu de Codines i diverses fonts indirectes, es va poder establir l'existència a Sant Feliu d'una coral molt antiga que portava el nom de Benèfica Obrera, de la qual no es sabia res més. També es va poder establir la vinguda a Sant Feliu de Codines de l'Orfeó Català durant la Festa Major de 1899, a partir de la qual, segons la memòria popular, els anys següents s'havien creat dues noves corals: l'Orfeó Feliuà i La Poncella.

Igualment des del record d'alguns cantaires, a Sant Feliu de Codines havien existit dues corals que en dos moments molt separats del temps van portar el nom d'Orfeó Feliuà, per a la primera de les quals Gaudí havia produït l'estendard, però no se'n conservava cap informació. El segon Orfeó Feliuà, que datava del 1927, havia heretat l'estendard de Gaudí i, tot i que va tenir una existència efímera, havia estat una de les baules de transmissió. Finalment,

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

¹ R. CASALÉ i F. GARRIGA (2002).

l'estendard havia passat a mans de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines cap a finals dels anys 1950 per iniciativa de l'industrial Josep Umbert Rosàs. La tradició oral no anava tan desencaminada, però la seqüència d'esdeveniments era encara incerta amb la informació disponible en aquell moment, en què encara no hi havia una prova sòlida de l'autoria de Gaudí. La voluntat d'aprofundir en el coneixement de l'estendard va donar lloc a la publicació, l'any 2004, d'un article a la revista del Museu de Granollers, que resumia els coneixements de l'estendard que s'havien pogut aplegar fins aleshores i el datava entre 1900 i 1905.²

Posteriorment a l'elaboració de la monografia i de la fitxa publicada en la revista *Lauro* del Museu de Granollers van aflorar alguns documents relacionats amb l'estendard a través de persones que investigaven altres temes. Després van seguir més anys d'esterilitat, amb una pila de preguntes sense resposta. D'on havia sorgit l'Orfeó Feliuà? Qui eren? Havien tingut èxit? Per què va deixar de tenir activitat? Per què va aparèixer un segon Orfeó Feliuà? Què se'n va fer de l'estendard en els períodes sense activitat coral?

Més recentment hem pogut descobrir nova documentació i, sobretot a partir de la premsa de l'època, de fàcil consulta un cop digitalitzada i accessible en línia, hem pogut concretar la història de l'estendard de manera més sòlida. En aquest article tornem a recórrer el camí de l'Orfeó Feliuà des de la seva gestació, l'obtenció de l'estendard de Gaudí i la seva trajectòria fins avui dia. Cal fer aquesta revisió del panorama social de l'estendard que es va esbossar aleshores perquè, amb les noves dades que presentem ara, la història canvia radicalment en molts aspectes. Ara sabem del cert d'on va néixer l'Orfeó Feliuà, coneixem alguns dels seus integrants i la seva trajectòria artística. També podem datar amb certesa la creació de l'estendard i explicar per què va ser tan desconegut durant molt de temps. La informació disponible també revisa el paper del segon Orfeó Feliuà, descobreix qui va reivindicar l'existència de l'estendard en la producció d'Antoni Gaudí i desfem el debat de si l'estendard havia agradat o no.

És el que farem en les pàgines que segueixen. Començarem explicant l'origen de l'Orfeó Feliuà i la vinguda a Sant Feliu de Codines de l'Orfeó Català per la Festa Major de 1899; després explicarem la creació de l'estendard; seguirem amb la seva desaparició de la vida pública, i finalment el pas de propietat privada a propietat municipal. Unes breus conclusions posaran punt final a l'article.

² F. GARRIGA (2004).

2. L'origen de l'Orfeó Feliuà i l'actuació a Sant Feliu de Codines de l'Orfeó Català (1899)

154

L'1 de gener de 1898 es va constituir a Sant Feliu de Codines una Agrupació Catalanista que va emprendre moltes iniciatives culturals i polítiques. El nucli dirigent el formaven Nicomedes Soler i Vallcorba, Josep Farnés i Corney, Joan Puigdomènech, Albert Rosàs i Macià, Joan Deu i Roure, Carles Vila Massanet i Emili Serra i Mach.³ Aquell mateix any, l'Agrupació Catalanista va crear un cor infantil, del qual «lo intel·ligent Emili Serra, entusiasta individu de l'Agrupació es lo director d'aquest cor».⁴

L'Agrupació Catalanista era una entitat sense local propi, però el seu orfeó necessitava un lloc per als assajos amb piano. Després de provar una aproximació al Casino Felicense, va acabar trobant l'aixopluc definitiu en el Círculo de la Paz. Aquestes dues entitats, que havien estat fundades els mesos de gener i de maig de l'any 1883, respectivament, eren societats d'accionistes que tenien amplis locals en propietat a la plaça gran de Sant Feliu de Codines i concentraven la majoria d'activitats recreatives: cafè, teatre, balls i concerts per als estiuejants —en aquells anys Sant Feliu ja n'anava ple—, i per les festes majors competien en quantitat i qualitat. Així és que, tan bon punt va disposar d'un local d'assaig, la coral es va ampliar a tres seccions: nens, dones i homes, tal com tenia l'Orfeó Català de Barcelona, que havia anat més enllà del patró claverià de cors d'homes, al mateix temps que apostava per la millora tècnica musical dels grups de coristes.

Gestada gairebé al mateix temps, no va ser fins el maig de 1899 que es va fundar la Societat Coral La Poncella.⁵ Aquesta segona coral es va crear en el si d'una societat d'ajuda mútua de pagesos de la localitat i avui dia encara existeix.

L'Agrupació Catalanista, amb el suport de l'Associació de Propietaris Forasters, va promoure la vinguda de l'Orfeó Català per la Festa Major de 1899, que va constituir un dels esdeveniments més extraordinaris d'aquell moment a Sant Feliu de Codines. Unes tres-centes persones, entre cantaires i familiars, van sortir de Barcelona fins a Mollet, on agafarien el tren anomenat *El Calderí* fins a Caldes de Montbui, per arribar a Sant Feliu amb una multitud de carros i diligències.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

³ *La Veu de Catalunya*, 09/01/1898, p. 13; *Lo Catalanista*, 12/01/1898, p. 8.

⁴ *La Veu del Vallès* 26/06/1898 p. 6-7.

⁵ J. COLLAZOS (1999), p. 7-8; P. ANDREU DE PALMA DE MALLORCA (1946), p. 447.

L'actuació, que va tenir lloc el 17 de setembre de 1899, s'havia anunciat àmpliament a la premsa general i comarcal, i havia generat una gran expectació, de manera que per cada poble que passava la comitiva, la gent els saludava efusivament. A Caldes, només baixar del tren ja els van demanar de cantar, i el seu director, Lluís Millet, hi accedí. Van entrar a Sant Feliu amb tota la gent esperant-los, amb una bandera catalana molt gran onejant al Serrat d'en Cobert,⁶ i el senyor Antoni Gifreda, com a coordinador de la festa, els va convidar a la seva finca.⁷ Llavors van cantar a l'església, a l'ofici de Festa Major, i van fer el concert al Casino, que era el local amb més aforament. El comiat va ser apoteòsic, amb focs artificials i tot. A Caldes de Montbui els van fer cantar abans de tornar a pujar al Calderí, i altre cop van ser saludats al passar per Palau de Plegamans, Mollet del Vallès i Montcada.

Les festes majors eren llavors molt celebrades, però amb l'esquer de l'Orfeó Català la d'aquell any va marcar una fita per la quantitat de gent que va venir-hi. Durant els estius, Sant Feliu triplicava la població només amb els estiuejants; però aquell cop, amb el gran desplegament mediàtic que va anunciar-la, s'hi va afegir molta gent d'altres viles del Vallès i del Moianès, i l'assistència va ser més que excepcional. Entre el 12 i el 19 de setembre de 1899, *La Veu de Catalunya* va publicar set notes de premsa comentant la vinguda de l'Orfeó Català a Sant Feliu de Codines. Els periòdics *L'Atlàntida* del 23/09/1899 i *La Veu del Vallès* del 24/09/1899 en van parlar després amb grans elogis, i a la revista *Hispania* del 15/02/1900 encara se'n va parlar.

L'any 1900 es va escriure que arran d'aquella actuació de l'Orfeó Català, a Sant Feliu havien aparegut dos orfeons.⁸ Però al poble ja havien existit abans altres orfeons: segons *El Diluvio* del 02/07/1880, la Societat Coral de Sant Feliu havia rebut molt cordialment la Coral Antiga de Granollers en una excursió que feren a Sant Miquel del Fai. Aquesta coral també és referenciada a vegades com la Benèfica Obrera.⁹ Recordem també que el 1898 s'havia creat el cor de l'Agrupació Catalanista i que el 1899 s'havia fundat La Poncella. Però això no treu que la vinguda de l'Orfeó Català fos un incentiu que va elevar l'interès pel cant coral i segurament les dues formacions existents se'n van beneficiar, potser més l'orfeó de l'Agrupació Catalanista que La Poncella, la qual sempre va tenir menys cantaires.

⁶ Conegut també pel *Serrat del Xifreda*, és avui la plaça del Gurugú. Vegeu J. CASAS (2016), p. 294.

⁷ L'actual Museu Municipal de can Xifreda i el parc Xifreda són només una part de l'antiga propietat del senyor Antoni Gifreda Lladó. El canvi de grafia a *Xifreda* és una deformació consolidada per la parla popular.

⁸ *La Veu de Catalunya*, 19/08/1900, p. 3, i *Diari de Catalunya*, 26/08/1900, p. 4.

⁹ P. A. DE PALMA (1946), p. 447.

3. La creació de l'estendard

156

L'Orfeó Feliuà va tenir força activitat fins a l'any 1902. A part de les nombroses actuacions que van fer a Sant Feliu, van anunciar-ne a la Garriga, Llerona, Granollers, Castellar del Vallès i Moià.¹⁰ Però en la informació que ens ha arribat, aquest orfeó s'anomena poques vegades de la mateixa manera: a més d'«Orfeó Feliuà», se cita com «cor de l'Agrupació Catalanista», «cor del Círcol de la Pau», «Orfeó Català de Sant Feliu», com si no tingués un nom oficial. Això potser es produïa perquè no tenia un estendard, perquè des de l'època d'Anselm Clavé, la imatge dels grups corals era la d'una colla de cantaires acompanyats d'una senyera o estendard amb el nom de l'entitat. En el cas de l'Orfeó Feliuà, com que no en tenia, el seu nom no quedava explícit en els concerts. La Poncella, en canvi, en va tenir a partir de l'abril de 1901.¹¹

Les actuacions que més van contribuir a donar-li renom van ser les tres que va fer a Castellar del Vallès. La primera, que va tenir lloc al local de La Ruixadora el 17 d'agost de 1901, va tenir molt èxit. La segona, a la casa palau de la marquesa de Castellar el 4 de setembre, va causar encara més impressió i el periòdic *La Veu de Catalunya* li va dedicar un elogiós i llarg article.¹² El 19 de juny de 1902, amb motiu d'una estada del cardenal Casañas a casa de la marquesa de Castellar, aquesta va fer venir per tercera vegada l'Orfeó Feliuà.¹³ Segons Josep Umbert Rosàs, fou en aquella ocasió que la marquesa va prometre a l'Orfeó Feliuà que costejaria el seu estendard.¹⁴

Antoni Gaudí passava llargues estades a Sant Feliu de Codines a la masia de ca n'Ullar i va fer bona amistat amb el propietari, Francesc Ullar Roca. Segons Cèsar Martinell, va ser aquest propietari de Sant Feliu qui va transmetre a Gaudí l'encàrrec de dissenyar l'estendard per a l'Orfeó Feliuà, i l'arquitecte va lliurar el disseny al taller de Claudio Hoyos, que també era del Cercle Artístic de Sant Lluç i ja tenien una trajectòria de col·laboració.¹⁵

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

¹⁰ Segons el *Diari de Catalunya*, 04/09/1900, finalment l'Orfeó Feliuà no va anar a l'actuació prevista a Granollers.

¹¹ J. COLLAZOS (1999), p. 43.

¹² *La Veu de Catalunya*, 05/09/1901, p. 5.

¹³ *La Veu de Catalunya*, 19/06/1902, p. 3

¹⁴ J. UMBERT ROSÀS (1966).

¹⁵ C. MARTINELL (1950); T.M. SALA i X. JOVÉ (2019).

Placa del taller Hoyos, Esteva y Cia., que identifica on es va construir l'estendard l'any 1902. Fotografia: Arxiu Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines.

Per a l'estendard, Antoni Gaudí va aplegar els símbols de l'escut de Sant Feliu de Codines —la roda de molí, la palma i el llorer, referència directa al martiri del sant— i les pinyes en referència a la denominació popular de «Sant Feliu del Pinyó», perquè tenia l'anomenada de ser el poble del Vallès on més se'n collien, cosa que li podria haver explicat el seu amic Francesc Ullar. La roda de molí la va adornar amb un pentagrama i una clau de sol, indicant l'objecte musical de l'entitat, a més del nom, ara sí, d'Orfeó Feliuà. La peça, que muntada té unes mides de 291 cm d'alçada, 60 cm d'ample i 40 cm de fons, és un replanteig innovador del que es coneixia per una senyera, formada per un pal vertical i un travesser que sosté un domàs brodat, com a bandera que mostra el nom de la coral. Gaudí aconsegueix la funció d'exhibir el nom de l'orfeó, però en comptes d'un pal de sustentació d'un domàs que penja, va fer que, d'una gran creu adornada, baixin quatre tires de cuir i seda que recorden la bandera catalana, decorades amb vidres de color i talla de diamant, i s'articulin amb la roda de molí per mitjà d'unes ròtules en forma de picarol. La palma queda darrere de la mola i la corona de llorer també. Les pinyes, de fusta daurada, rematen els braços de la creu i l'interior i exterior del doblec de les tires.

Enfront de tota una tradició consolidada de senyeres bidimensionals, Gaudí reinventa el concepte d'estendard amb un disseny tridimensional, perquè els elements que el componen són objectes amb volum i el conjunt ja no és un rètol, una pancarta o una bandera, sinó un conjunt escultòric amb aspecte de joiell, pels daurats, els vidres diamantats i els colors de la bandera.

Estendard de l'Orfeó Feliuà acabat de restaurar, l'any 2002. Fotografia: Arxiu Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines.

No es disposa de cap document específic de la producció de la peça, però una notícia apareguda a *La Vanguardia* el 19 de setembre de 1902 informa que un estendard de Gaudí s'ha exposat a l'aparador del taller de Claudio Hoyos.¹⁶ El curt paràgraf de la notícia no fa cap esment del nom de l'entitat que aquella senyera representa i dona un nom erroni al taller de Hoyos, Esteva y Cia. Tot i la imprecisió de l'escrit, com que Gaudí només va dissenyar quatre estendards, la descripció d'un amb referències musicals correspon inequívocament al de l'Orfeó Feliuà. Els altres eren el de la Obrera Mataronesa (1884), el de la Verge de la Misericòrdia (1900) i, anys després, la bandera del gremi de Serrallers (1906). De la data en què s'exposà al taller de Hoyos, Esteva y Cia, es desprèn que va ser la setmana de la Festa Major de Sant Feliu. I si hem de fer cas de la narració de Josep Umbert Rosàs, qui el va pujar a Sant Feliu amb el seu cotxe fou el nebot de la marquesa de Castellar.¹⁷

¹⁶ *La Vanguardia*, 19/09/1902, p. 3. Notícia descoberta per T.M. SALA i X. JOVÉ (2019).

¹⁷ J. UMBERT ROSÀS (1966).

Malauradament, la Festa Major de Sant Feliu de l'any 1902 no és esmentada en la premsa de l'època, i des de la seva actuació del 17 de juliol d'aquell any a la Festa Major de Mojà, de l'Orfeó Feliuà no se'n parla mai més. Tot indica que l'estendard va arribar a Sant Feliu de Codines quan l'Orfeó Feliuà estava ja en procés de dissolució, i probablement no fou utilitzat.

Per fer aquesta afirmació, ens basem en el fet que quatre mesos abans s'havia fundat l'Ateneu Feliuà. Aquesta nova entitat tenia local propi i recollia l'acció cultural que fins llavors havia impulsat l'Agrupació Catalanista: volia ser a la vegada d'esbarjo i instructiva, amb biblioteca, classes nocturnes gratuïtes, vetllades literàries i teatrals, sense oblidar les «converses agrícoles per a il·lustrar els nostres pagesos». ¹⁸ El maig de 1902, l'Orfeó Feliuà i La Llebre de Castellar van actuar junts a l'Ateneu Feliuà, «conquistanse l'aplauso unànim del nombrós auditori que'ls va despedir ab desitg de sentirlos un altre dia no llunyà». ¹⁹ Uns dies més tard, apareix publicat un comentari provinent dels membres de l'Ateneu que diu: «Es de doldre que no hi hagi hagut avinensa entre la Junta de l'Ateneu i els accionistas del Círcol de la Pau, perquè es indubtable que'l Círcol hauria pres altra alenada de vida que no té». ²⁰

Podem deduir d'aquest comentari que l'Ateneu cobejava l'Orfeó Feliuà, però que el Círcol no el va deixar anar en el moment que tenia més èxit. S'ha de tenir en compte que a l'Ateneu Feliuà, que també era descendent de l'Agrupació Catalanista, li hauria agradat que la coral compartís sostre amb ells, però l'Orfeó va quedar atrapat entre dos interessos divergents i això el va desfer.

El Círcol de la Pau es va trobar, doncs, sense orfeó, però amb un estendard que no era una senyera corrent, sinó una peça d'una qualitat artística sobresortint a càrrec d'una figura de prestigi. Això havia de posar el Círcol en una situació molt incòmoda amb la marquesa de Castellar, sense la qual no haurien pogut costejar mai l'encàrrec a Gaudí, i que està en l'origen de la sobreprotecció posterior que es va donar al desafortunat regal.

L'estendard de Gaudí fixaria per sempre més l'Orfeó Feliuà en la història; però l'obra va arribar tard i no va ser utilitzada mai per l'entitat que havia de representar. Aquesta és la primera raó per què l'estendard de Gaudí va ser una peça desconeguda durant molt de temps.

¹⁸ *La Veu de Catalunya*, 24/05/1902, p. 5.

¹⁹ *Ibidem*. Alguna cosa ja passava perquè La Llebre de Castellar va tornar la visita de l'Orfeó amb una actuació al local de l'Ateneu en comptes de fer-ho al Círcol de la Pau, que era la seva seu oficial.

²⁰ *La Veu de Catalunya*, 16/06/1902, p. 5.

4. La desaparició de l'estendard de la vida pública

De finals de 1902 a 1927 no hi ha notícies de l'Orfeó Feliuà ni del seu estendard. Consta que Emili Serra, que n'havia sigut el director musical, treballà amb el cor infantil del col·legi parroquial amb el seu amic, el vicari i músic Rossend Molera, i que dirigí la coral La Poncella des del 1905 al 1913. En paral·lel, dirigí les activitats musicals del Centre Castellarench, de Castellar del Vallès, entre 1910 i 1912. Més tard es traslladà amb la seva família a Sant Esteve de Cervelló.

160

L'any 1927, l'Ateneu Feliuà, sota la presidència de Joan Deu Roura, un dels que havien fundat l'Agrupació Catalanista de 1898, decidí crear una coral amb les tres seccions de nens, dones i homes, copiant clarament el patró de l'orfeó desaparegut. També van prendre l'acord de nomenar soci de mèrit Joan Deu i Furriol, el qual havia estat president de l'antic Orfeó Feliuà i que «con su celo y voluntad conserva bien resguardada La Senyera y todo el archivo del antiguo orfeón».²¹ Van batejar el nou cor amb el mateix nom d'Orfeó Feliuà. El director, Joan Vila, encarregà a mossèn Molera un himne dedicat a l'Orfeó, i el lletrista Francesc Mirabent va escriure en un dels versos: «Fins tenim a la vegada / ric joiell per tornar a lluir / bé es relíquia venerada / l'estendard de Gaudí.»

Aquesta agrupació coral podia autoanomenar-se hereva de l'antic Orfeó Feliuà i reclamar un ascendent sobre l'estendard de Gaudí, però aquest estendard no apareix mai en cap fotografia del grup i en el seu arxiu comptable hi consta «Caja per fer la senyera, recullit 65 pts.»²² Per tant, hi havia la voluntat d'encarregar l'elaboració d'un estendard. Això ens havia fet pensar en la possibilitat que el nou Orfeó Feliuà no volgués utilitzar l'estendard de Gaudí per una qüestió estètica i que en volgués encarregar un altre més del gust de l'època.²³ Avui, a la vista del que hem descobert, sabem que el Círcol de la Pau no va cedir mai l'estendard de Gaudí a l'Ateneu Feliuà.

Aquest segon Orfeó Feliuà sempre va ser una font de grans pèrdues econòmiques, que suportava el mecenatge de l'industrial de Sabadell Enric Casanovas Argelaguet.²⁴ Per això, quan el 1929 aquest industrial va deixar de donar-li suport, la coral va haver de plegar.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

²¹ Llibre d'actes de l'Ateneu Feliuà: acta del 12/04/1927.

²² Papers solts d'estat de comptes, sense gaire ordre, encartats en el llibre d'actes de l'Ateneu Feliuà. Com que aquesta anotació està després d'unes anotacions que indiquen, entre altres, «recollit de carnets mesus octubre, novembre y desembre», s'ha de datar a finals de 1927 o principis de 1928.

²³ R. CASALÉ i F. GARRIGA (2002).

²⁴ Llibre d'actes de l'Ateneu Feliuà: acta del 16/08/1927.

Com hem vist, l'any 1902 l'Ateneu Feliuà ja havia pretès atreure el primer Orfeó Feliuà, amb fatals conseqüències. L'any 1927 es produí un segon intent: Joan Deu Roure, president de l'Ateneu Feliuà, que havia estat un dels fundadors de l'Agrupació Catalanista, va promoure la creació d'un nou orfeó amb el mateix nom que l'antic i van encarregar un himne que parlés de l'estendard de Gaudí com si fos seu. És clar que, tot afalagant l'antic president de l'Orfeó, Joan Deu i Furriol, intentaven apropiari-se de l'estendard de Gaudí, però van tornar a topar amb el zel dels accionistes del Círcol de la Pau, entre els quals hi havia precisament Josep Umbert Rosàs, entre altres socis interessats a no negligir el patrimoni de l'entitat. Per aquests fets, doncs, podem afirmar que l'estendard va seguir absent de la vida pública, tot i que durant uns anys fos recordat cada cop que s'interpretava l'himne a l'Orfeó.

Malgrat l'història de rivalitat entre el Círcol de la Pau i l'Ateneu Feliuà, una notícia del 13 de juliol de 1935 ens informa que «a l'antic local Círcol de la Pau, que ha passat a ésser de l'Ateneu Feliuà, hom porta a terme importantíssimes reformes».²⁵ Amb aquesta fusió, de la qual es desconeixen els termes, es complia la lògica de l'Ateneu d'ajuntar les dues societats veïnes paret per paret. Quan això es produí, l'estendard de l'Orfeó Feliuà estava al Círcol de la Pau, però com que els orfeons d'ambdues entitats que s'unien ja no existien, tampoc es va utilitzar.

Durant la Guerra Civil, la seva absència i persistent oblit van ser molt probablement la seva salvació, perquè el fet de tenir una creu molt ostentosa l'hauria convertit en objecte de saqueig, com li va passar a l'estendard de la Verge de la Misericòrdia, també de Gaudí.²⁶ Tot just acabada la guerra, el fabricant de teixits Josep Umbert Rosàs (Sant Feliu de Codines, 1894 - Barcelona 1979) s'adreçà a l'alcalde de Sant Feliu de Codines amb aquesta missiva:

«En el local denominado "CÍRCULO DE LA PAZ" de esta villa, se halla depositada una "señera" donativo de la Exma. Sra. Marquesa de Castellar al entonces Orfeón de San Feliu el cual según los reglamentos que al efecto se promulgaron, era de la exclusiva propiedad del mencionado orfeón y en caso de disolverse, debía depositarse, como es natural, al Ayuntamiento de la Villa, ya que nadie podía alegar propiedad particular sobre el mismo. Fue, creo, siempre Presidente del mismo, Dn. Juan Deu (Ton Banet)²⁷ en cuya casa tal vez se guarden los reglamentos, pero aunque hubiesen desaparecido, quedamos unos cuantos "supervivientes" que actuamos en nuestra niñez al

²⁵ *La Veu de Catalunya*, 13/7/1935.

²⁶ D. GIRALT-MIRACLE (2015), p. 86-87.

²⁷ El document indica el nom de la casa per a no confondre els dos Joan Deu: en Joan Deu i Furriol de can Ton Benet, antic president de l'orfeó, i Joan Deu i Roure de can Joanich, president de l'Ateneu Feliuà. Vegeu J. CASAS (2016), p., 132, 158 i 342.

mismo, y que nos consideramos con derecho suficiente para reclamar que esta joya artística la cual fue modelada siguiendo los proyectos del gran escultor GAUDÍ, pase en poder de nuestro Ayuntamiento para que siempre y en todo momento sea honrada en la forma que se merece, pues hemos tenido noticias que alguno ó algunos de los Sres. Accionistas del referido local, pretenden llevárselo á su domicilio particular demostrando una vez más, el poco respeto que les merecen las cosas ajenas y burlando si les fuese posible todo sentimiento de tradición.»²⁸

Aquest escrit ens confirma que des de 1902 l'estendard va estar sempre guardat en el Círcol de la Pau. Segons Umbert Rosàs, que havia sigut cantaire de la secció infantil de l'Orfeó Feliuà original, calia que l'estendard passés a possessió de l'Ajuntament, perquè corria perill de desaparèixer. Aquesta carta va quedar sense resposta, i no fou fins deu anys més tard que, per insistència del mateix Umbert Rosàs, l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines va prendre el següent acord: «Senyera de l'Orfeó Feliuà. Aceptóse la sugerencia del Sr. Umbert Rosas, de dar estado oficial al Ayuntamiento para dar cumplimiento a los Estatutos que rigieron dicha institución coral.»²⁹

No obstant això, l'estendard va seguir al Círcol de la Pau. L'any 1950, l'estendard de Gaudí va formar part d'una exposició d'antiguitats que es va organitzar a Sant Feliu de Codines per la Festa Major. Cèsar Martinell, aleshores col·laborador de la revista Destino, li va dedicar una columna en la qual explica que entre les obres exposades destacava una peça sense catalogar d'Antoni Gaudí. I hi afegia: «En la Exposición, ya clausurada, la obra gaudiniana ha sido la que más ha despertado la curiosidad de los numerosos visitantes. Personas relacionadas con el arquitecto —Puig Boada, Ros Vila, Maspons Anglases, etc.— que se apresuraron a visitar la Exposición han confirmado la paternidad de la obra.»³⁰

5. De propietat privada a propietat municipal

El lliurament de l'estendard a l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines va tenir lloc l'any 1955. El document de donació el signaren Josep Umbert Rosàs, que va ser el principal promotor del lliurament; Miquel Puig Tura, germà de la primera esposa del director del primer Orfeó Feliuà, Emili Serra; Nicomedes Ullar Margenat, fill de Francesc Ullar Roca, que havia fet l'encàrrec de l'estendard a Gaudí, i Joan Deu Roura, que havia sigut fundador de

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

²⁸ Ajuntament de Sant Feliu de Codines: carta del 27/07/1939. La troballa d'aquesta carta es deu a Xavier Bassas.

²⁹ Llibre d'actes de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines: acta del 17/08/1948.

³⁰ C. MARTINELL (1950).

l'Agrupació Catalanista i president de l'Ateneu Feliuà quan es va constituir el segon Orfeó Feliuà.³¹ També hi signa, i té molt valor, el mateix Emili Serra Mach, que el 1898 havia estat el fundador més jove de l'Agrupació Catalanista, el creador i l'ànima de l'Orfeó Feliuà. La seva presència validava el lliurament de l'estendard per part dels seus legítims propietaris, junt amb la quinzena d'antics cantaires de l'antic Orfeó Feliuà.

El trasllat de l'estendard del Círcol de la Pau a l'ajuntament va tenir lloc el 2 d'octubre de 1955, i van participar en l'acompanyament coral alguns antics cantaires del primer Orfeó Feliuà i del cor La Poncella, que Emili Serra Mach també havia dirigit el 1905. Tot i ser-hi present, Emili Serra Mach va optar per una presència discreta, ja que pel seu catalanisme havia estat condemnat a mort el 1939, pena que li havia sigut commutada per sis anys de presó.³²

Com que en aquell temps de la dictadura l'estendard d'una entitat catalanista provocava incomoditat, va quedar guardat en un racó del replà dels dos habitatges dels agutzils municipals. No va ser fins a mitjans dels anys 1960 quan «per l'interès que van mostrar algunes persones de Barcelona», segons paraules de l'aleshores alcalde de Sant Feliu de Codines, Àngel Falqués,³³

Trasllat de l'estendard de Gaudí a l'ajuntament de Sant Feliu de Codines, el 2 d'octubre de 1955. Al capdavant de la comitiva, a l'esquerra de l'estendard (amb ulleres) apareix Josep Umbert Rosàs, el principal artífex de la donació. Fotografia: Col·lecció J. Casanovas Permanyer.

³¹ Llibre d'actes de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines: acta del 2/10/1955. El parentiu dels signants s'ha extret de la Comissió de Genealogia del Museu Municipal can Xifreda.

³² Josep Lluurba: «Quan la crònica local esdevé història» [en línia]: <<http://www.rubricaeditorial.cat/memoriaassociativa/josep-llurba-quan-la-cronica-local-esdeve-historia/>> [consulta: 02/01/2020].

³³ Comunicació personal (2002).

l'Ajuntament va fer-lo netejar, col·locar-lo dins d'una vitrina de fusta i vidre, i guardar-lo a l'Hogar Rural, el local de Falange, de múltiples usos.

Les «persones de Barcelona» a les quals al·ludia Àngel Falqués havien vingut per indicació d'Isidre Puig Boada, que havia treballat directament amb Gaudí i era aleshores el director de les obres de la Sagrada Família. Isidre Puig havia començat a estuejar a Sant Feliu de Codines l'any 1910, quan va venir per primera vegada amb la seva família, i, captivat per l'indret, més endavant s'hi va fer una torre amb esplèndides vistes al Vallès. Havent esdevingut un dels referents per als estudiosos de l'obra gaudiniana quan cercaven una font pròxima a l'arquitecte, el seu coneixement de l'existència de l'estendard de l'Orfeó Feliuà va fer que sortís en les obres d'investigació de diversos autors, tot i que s'esmentés com una obra menor, en ser una peça del món de les arts decoratives.³⁴

Quan l'any 1978 l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines va comprar i condicionar l'edifici modernista de can Xifreda per reubicar-hi el museu municipal, hi va traslladar, entre altres peces artísticohistòriques, l'estendard de l'Orfeó Feliuà. L'any 1998 l'estendard va ser exposat al Museu d'Història de Catalunya amb motiu de l'exposició «Escolta Espanya». En aquesta exposició sobre el catalanisme i el modernisme en el marc de la crisi del 1898 no hi podia faltar un espai dedicat al moviment coral, però l'estendard de l'Orfeó Feliuà era molt diferent, fet pel qual el de Gaudí va ser exposat separat dels altres. Va ser la primera vegada que l'estendard de l'Orfeó Feliuà va estar a la vista d'un nombrós públic de casa nostra, però abans ja havia estat exhibit en exposicions de Gaudí a Madrid (1983), Nova York (1986) i Nagoya (1989).³⁵

L'any 2002, la fundació Caixa de Catalunya preparava una sèrie d'actes per a celebrar el 150è aniversari del naixement de Gaudí, i el Museu Municipal can Xifreda va aprofitar l'ocasió per donar a conèixer definitivament l'estendard, aplegant tota la informació disponible en aquell moment i fent gestions per a la seva restauració definitiva, després de les intervencions que ja s'havien portat a terme el 1997, 1998 i 2001.

Amb el pas dels anys i el seu retir forçós, l'estendard de Gaudí havia sofert molts desperfectes: a part dels problemes de fongs, despintats, bonys i trencats dels element metàl·lics, s'havien sostret 23 dels 32 vidres diamantats, i com a conseqüència de la manipulació havien desaparegut 13 de les 32 corones i 10 de les 16 sanefes. En quedar la petjada d'on anaven i conservar-se

³⁴ J. MATAMALA (1960), p. 334 i 386, fig. 242 bis; C. MARTINELL (1967), p. 78; L. V. MASINI (1970), p. 91; J. BERGÓS (1971), p. 70; T. TORI (1983), vol. II, p. 292, fig. 869 i 870; J. BASSEGODA (1989), p. 381; J. F. RAFOLS (1989), p. 200.

³⁵ Madrid, exposició «Catalunya dins de l'Espanya moderna», Centro de Cultura de la Villa de Madrid (1983); Nova York, exposició «Gaudí in context Building in Barcelona 1876-1926», Museum Cooper-Hewitt (1986); Nagoya (Japó), exposició «Antoni Gaudí i el modernisme català», Nagoya City Art Museum (1989).

les del darrere, es va poder saber el patró de distribució, copiar-les i restituir-les. La restauració es va fer quan l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines, amb l'ajuda de la Fundació Caixa de Catalunya, va finançar la desitjada però delicada restauració, que va anar a càrrec del taller Art i Disseny Gomis.

L'estendard restaurat i amb tota l'esplendor va ser presentat finalment al Museu Municipal can Xifreda en l'exposició «Sant Feliu i l'estiueig», del febrer al maig de 2002. Va ser visitat per un públic nombrós, però en aquell moment ningú sabia que aquell era l'any del seu centenari.

165

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

6. Conclusions

Els motius pels quals una peça artística tan valorada avui hagi passat tants anys en l'oblit són fàcils de copsar si fem un resum del que hem exposat en aquest article. L'estendard de Gaudí va ser elaborat el setembre de 1902, quan l'entitat que n'havia fet l'encàrrec i a la qual havia de representar va desaparèixer. Per tant, ja no va complir la primera condició perquè una obra d'art sigui coneguda, que és la de poder ser vista i valorada pel públic.³⁶ L'estendard de l'Orfeó Feliuà va quedar en poder del Círcol de la Pau, sense que cap coral l'exhibís en les seves actuacions, i per tant no va tenir l'oportunitat de ser valorat ni discutit i va passar directament a la categoria d'art ignorat. És fàcil d'imaginar la controvèrsia que podria haver generat un estendard tan diferent del que era corrent en aquells moments si hagués sortit al carrer. Hauria causat sorpresa als mateixos cantaires de l'Orfeó Feliuà i als de les altres corals amb senyeres més usuals, així com també a la comunitat artística, i probablement hauria donat lloc a opinions a favor i en contra. Segurament hauria entrat en el torrent de l'auge i caiguda de les modes estilístiques, tal com va passar amb l'obra de Gaudí i amb l'estil del modernisme. L'estendard de l'Orfeó Feliuà no va sofrir aquest procés de valoració ni el vaivé de les modes perquè va quedar ocult des del seu naixement. Va ressorgir amb la revaloració de la figura de l'autor i el conjunt de la seva obra a finals del segle XX, però aquest reconeixement va haver d'esperar a la restauració de l'any 2002, quan es pogué apreciar finalment sense mancances i va quedar exposat de forma permanent al Museu Municipal can Xifreda de Sant Feliu de Codines.

³⁶ V. Furió (2019).

Referències

BASSEGODA I NONELL, JOAN (1989): *El gran Gaudí*, Sabadell, AUSA.

BERGÓS, JOAN (1971): *Artistas españoles contemporáneos*, Madrid, Dir. Gen. Bellas Artes.

CASALÉ, RAMON I GARRIGA, FRANCESC (2002): *L'estendard de l'Orfeó Feliuà*, Sant Feliu de Codines, Ajuntament de Sant Feliu de Codines / Museu Municipal Can Xifreda.

CASAS, JAUME (2016): *Carrers, cases i gent del meu poble*, Sant Feliu de Codines, Museu Municipal can Xifreda.

COLLAZOS, JOSEP (1999): *La Poncella, 100 anys de cant coral*, Sant Feliu de Codines, Societat Coral La Poncella.

FURIÓ, VICENÇ (2019): «Olvido y recuperación de los artistas: tiempo y causas», dins E. Ciurans i N. Peist (ed.), *La dimensió escènica de la ciutat moderna*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 35-45.

GARRIGA, FRANCESC (2004): «L'estendard de l'Orfeó Feliuà, obra d'Antoni Gaudí», *Lauro. Revista del Museu de Granollers*, 26-27, p. 125-130.

GIRALT-MIRACLE, DANIEL (2015): *Gaudí essencial*, Barcelona, Libros de Vanguardia.

MARTINELL, CÈSAR (1950): «Una obra inédita de Gaudí», *Destino*, 690 (28/10/1950), p. 7-8.

MARTINELL, CÈSAR (1967): *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra*, Barcelona, Col·legi d'Arquitectes.

MASINI, LARA VINCA (1970): *Antonio Gaudí*, Barcelona, Ed. Nauta.

MATAMALA, JOAN (1960): *Mi itinerario con el arquitecto*, mecanoscrit inèdit.

PALMA DE MALLORCA, P. ANDRÉS DE (1946): *Historia de la Villa de San Felio de Codinas*, Barcelona, Ed. Bayer Hnos y Cia.

RAFOLS, JOSEP FRANCESC (1989): *Gaudí 1852-1926*, Barcelona, Ed. Aedos.

SALA, TERESA-MONTSERRAT, I JOVÉ, XAVIER (2019): «Hoyos, Esteva i Cia, un taller a l'ombra de Gaudí», dins E. Ciurans i N. Peist (ed.), *La dimensió escènica de la ciutat moderna*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 265-307.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 151-167

TORII, TOKUTOSHI (1983): *El mundo enigmático de Gaudí*, Madrid, Instituto de España.

UMBERT ROSÀS, JOSEP (1966): «L'Orfeó Feliuà i Gaudí», dins *Programa de la Festa Major*, Sant Feliu de Codines.